

Morile cu cai din București în secolul al XIX-lea

Meșteșugul morăritului este atestat documentar la București încă din sec. al XV-lea prin semnalarea morilor ce funcționau pe malurile râurilor Colentina și Dimbovița ¹.

De-a lungul secolelor numărul acestora a sporit mereu oglindind direct continuu dezvoltare a orașului de reședință domnească. În secolul al XVIII-lea se constată sporirea morilor amplasate în partea de nord a orașului, fapt care duce la creșterea pericolului de inundații.

Un plan cartografic din anul 1770 indică aceste mori de la Cotroceni până la nord de Mănăstirea Văcărești ².

Vara din cauza secetei și iarna prin îngheț, debitul de apă al Dimboviței scădea foarte mult ceea ce făcea impracticabile morile de apă în perioade destul de lungi.

Pentru a remedia acest neajuns unii domni au recurs la înființarea morilor de vânt și a celor cu cai.

Astfel către sfârșitul secolului al XVIII-lea sînt construite morile de vînt de lângă ctitoria lui Nicolae Mavrogheni cu hramul Izvorul Tămăduirii ³ aflată în acea vreme în extremitatea nordică a Bucureștilor.

Aceste instalații fiind destul de rudimentare nu puteau să asigure însă cantitatea de făină necesară populației Capitalei. Pentru rezolvarea unui atare neajuns sînt construite în București morile cu cai care urmau să funcționeze în tot timpul anului.

Un prim document în care sînt menționate aceste instalații este pitacul domnesc emis de Alexandru Constantin Moruzzi în 1793 noiembrie 27, prin care se poruncește ca în termen de 25 zile să se construiască 14 mori cu cai de către principalele mănăstiri din București, din apropierea orașului ⁴.

Este vorba de : Mitropolie, de mănăstirile Radu Vodă, Sf. Gheorghe-Nou, Mihai Vodă, Sf. Ioan, Sărindar, Sf. Ecaterina, Arhimandritului, Sf. Spiridon-Nou, Grecii, Zlătari, Stavropoleos, Văcărești, Cotroceni, Mărcuța, deci cele mai importante unități din București. Tot Alexandru Moruzzi

¹ Documente privind istoria României B. Țara Românească, veac XVI, vol. V, 1952, pp. 31, 212, 240, 284, Idem VI, p. 6, 136.

² I. Ioanșcu, Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770 în Studii, an XII, (1959), nr. 5, p. 22, planșa I.

³ C. C. Giurescu, Istoricul ctitorii Bucureștene ale lui Nicolae Vodă Mavrogheni în Biserica ortodoxă română, an LXXX (1962), nr. 3—4, pp. 349—350.

⁴ Arh. St. Buc., Ms. 23, f. 183 v. — 184 v., vezi și V. A. Urechia, Istoria Românilor, V, 1881, pp. 304—305.

poruncește, printr-un alt pitac în anul 1794 ianuarie 22, să se construiască încă două mori cu cai la capătul Podului Mogoșoaiei⁵.

La începutul secolului al XIX-lea cînd orașul București atinge populația de cca. 80.000 de locuitori⁶ indigestularea Capitalei cu pîine se pune tot mai acut. Grija pe care domnii au arătat-o pentru remedierea acestei deficiențe reiese și din poruncile lui Alexandru Ipsilanti din anii 1802, 1803, care vorbesc de construirea unor mori cu cai și repararea celor existente⁷. Pitacul lui Constantin Ipsilanti din 1803, octombrie 2, poruncește ca mănăstirile care aveau mori de apă în București și împrejurimi „...să aibă fiteșcare cîte o moară de cai spre a se afla la o întîmplare ca aceasta...”⁸.

Aceiași domni vor repeta poruncile lor în lunile iulie 1805⁹.

Către sfîrșitul celui de al treilea deceniu al secolului al XIX-lea fiind cantonate în București trupe străine s-au creat greutăți în alimentarea orașului cu pîine.

Faptul se reflectă pregnant în corespondența Divanului, Vorniciei, Spătării, Departamentului credinței cu egumenii de la mănăstirile Mărcuța, Cîntoceni, Mihai Vodă, Radu Vodă, Stavropoleos și altele.

În anul 1828 o serie de documente arată că morile cu cai au atins în acea perioadă maxima lor dezvoltare.

Astfel Divanul Principatului Valahiei dă o serie de pitace către egumenii mănăstirilor mai sus menționate prin care semnalează necesitatea înființării morilor cu cai motivînd aceasta prin „...nevointă acum a se mîcina bucatele la morile după apa Dimboviței : întîi din pricină că să proprise, de măcinatul producturilor ce sînt trebuincioase oștirilor și lăcuitorilor din poliție, și al doilea pentru scăderea apei din pricina vremii de iarnă, care mori din pricina înghețării lor ce se vor întîmpla, poate să stea de tot...”¹⁰.

După primirea acestui pitac egumenii mănăstirilor trebuiau să pună în „...lucrare facerea arătatei mori cu un cai...”.

Dimensiunea morilor cu cai, la fel ca și a acelor de apă, se măsura după „lumina din năuntru”.

În documente mărimea „luminii din năuntru” în marea majoritate este menționată ca fiind de trei stînjini și jumătate.

O capacitate mult mai mare are moara mănăstirii Mărcuța despre care izvoarele contemporane scriu că avea laturile de patru stînjini domnești și respectivi cinci stînjini și jumătate¹¹.

De la Spătărie au fost trimise către mănăstirile mai sus menționate liste cu materiale necesare pentru construirea acestor mori¹².

Din ele rezultă că pentru amenajarea acestor instalații se foloseau : podini în lungime de patru stînjini, stîlpi în lungime de un stînjene, grinzi și cușaci în lungime de doi stînjini, 30 oca piroane, 1000 cule de lați,

⁵ Ibidem.

⁶ C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1906, p. 236.

⁷ Arh. Stat., Buc., Ms. 49, f. 19, 101.

⁸ V. A. Urechin, op. cit., XI, p. 301.

⁹ Arh. Stat., Buc. Ms. 49, f. 227, pp. 229—230.

¹⁰ Ibidem, Mănăstirea Mărcuța I/44, Mănăstirea Cîntoceni XCIII/102.

¹¹ Idem, Mănăstirea Mărcuța, I/47.

¹² Ibidem, I/45, Mănăstirea Cîntoceni CXI/55.

colaci de patru lungimi de palmă, 300 lemne de corn pentru cuie de roată etc.

Tot în aceste liste de materiale se întâlnesc menționate foarte frecvent „...scinduri de Focșani pentru înveliș și... scinduri de mijloc de Cîmpulung pentru zidurile păreților și stoboreală”¹³.

Acest fapt arată că locuitorii din aceste două localități s-au specializat în fabricarea scindurilor folosite în construcția morilor.

Documentele vremii subliniază existența în București a unor meșteri specializați în astfel de construcții.

Așa este cazul cu Ioan Boșneag de pe Podul de Pământ care în anul 1794 martie 19 încheie un contract cu Mitropolia pentru construirea unei mori cu cai la Drăgolești¹⁴ (județul Ilfov, plasa Mostiștea) situată la 44 km N-E de București.

Meșterul se angaja să execute „...casa cu tot și roata să fie lată de 30 palme în care să umble patru cai întrânsa și să fie lucru bun, teapăn, cu mâsele potrivite de lemn zdravăn și legat cu scoabe și cu zbanțuri de fier pă la încheieturi pă unde va fi trebuință...”¹⁵.

Prin contract Mitropolia se obliga să dea ajutor trei dulgheri care urmau să participe până la terminarea lucrării¹⁶.

Mitropolia se mai obliga să îi mai dea meșterului pentru munca sa 120 lei, mâncare și o jumătate oca de vin, pe fiecare zi¹⁷.

Dintr-un document din 19 decembrie 1829 reiese înțelegerea intervenită între Pahomie episcop la Mărcuța și Neculi meimarbaș¹⁸. Acesta se angaja să facă o moară cu cai¹⁹ la hanul numitei mănăstiri lângă Beilie²⁰.

Contractul prevedea ca moara să fie făcută de acest boiernaș „...însă cu toate ale dumnealui, lemnării, fierărie, dulgherie, până la cel mai mic lucru...”²¹.

Din conținutul contractului se desprinde faptul că mănăstirea se obliga să dea pentru această moară „...bez numai pietrele pentru care este dator mănăstirea a le aduce aici. Și dumnealui cu oamenii domnealui să le așeze la locul lor...”²².

Documentele arată că moara construită de mănăstirea Mărcuța avea o capacitate mare deoarece casa morii găzduia în incinta ei nu numai moara propriu-zisă ci și grajdul cailor și locul unde stătea omul de pază. Mănăstirea Mărcuța a plătit pitarului Neculi pentru construirea acestei mori suma de 2.109 lei²³.

Dacă comparăm această sumă cu cea de 120 lei pe care a plătit-o Mitropolia în 1794 pentru o lucrare asemănătoare constatăm că prețul unei asemenea construcții s-a ridicat foarte mult în decurs de trei decenii.

¹³ *Idem*, Mănăstirea Mărcuța I/46, 50, 82 (36, 46) ; Mănăstirea Cotroceni CXI/56, Mănăstirea Stavropoleos XXXII/4.

¹⁴ *Marele dicționar geografic al României*, 1968, vol. III, p. 243.

¹⁵ *Arh. stat., Buc.*, Ms. 143, f. 242 v. — 243.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Șeful breslelor care participa la construirea caselor: tâmplari, dulgheri, pietrari, nisipari, olangii, zidari, cărămidari etc.

¹⁹ *Arh. stat., Buc.*, Mănăstirea Mărcuța I/47.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Idem*, Mănăstirea Mărcuța, I/47—48.

Că valoarea acestor construcții crește de la an la an reiese și din conținutul actelor prin care era arendată moara mănăstirii Mărcuța lui Arhon Pitar.

Un document din 1832 noiembrie 26 spunea că moara era arendată cu 800 lei în 1831²⁴ în timp ce anul următor (1832) ea va fi dată în arendă pentru suma de 1.000 lei.

Documentele vremii arată că anul 1834 fiind secetos, din zi în zi merge spre scădere apa Dimboviței până la mori după împrejurul polii din pricina secetei „din care cauză s-a pus din nou problema reparării morilor cu cai din București. O poruncă dată mănăstirii Radu Vodă subliniază că „pentru ca să nu se întâmple a ține această secetă mai multă vreme și să ne pricinuiască vreo lipsă în polie” să se dregă morile cu cai ce aparțin de mănăstiri...²⁵ Sfatul orășenesc din București încheie în 1834 septembrie 25, un contract cu Fredelig Gaer pentru repararea a 10 mori cu cai. Ele aparțineau tot marilor mănăstiri pe care le-am enunțat mai sus.

În contract meșterul se angaja „a dregi 10 mori de cai ce se află pe la locurile de mai jos însemnate — cu toate cele trebuincioase de la mine — și ale aduce în stare ca pe vreme de 24 ceasuri să macine fiteșcare moară oca 350 (ocale) griu”²⁶.

Pentru aceste reparații în contract se prevedea „...să se plătească lei 12.000, din care 10.000 pentru cheltuiala lemnăriei și altor trebuincioase la lucrarea lor, iar 2.000 pentru plata osteneții meșterului...”²⁷.

După ce morile acestor mănăstiri au fost reparate Sfatul orășenesc al orașului București numește un Cinovnic al lor, care le avea în primire și se ocupa de întreținerea lor²⁸.

În anii 1835, 1837, 1838, 1839, 1843, 1848, 1849 în corespondența Marii Vornicii cu egumenii mănăstirilor din București se întâlnesc frecvent porunci privitoare la întreținerea morilor cu cai „spre a sluji numai pentru măcinatul griului destinat pentru îndestularea capitalei...”²⁹.

Alături de cele instalate pe cursul râurilor, de puținele mori de vânt, morile cu cai au contribuit la alimentarea Capitalei timp de aproape un veac. Înființate către sfârșitul secolului al XVIII-lea au înregistrat o perioadă maximă de dezvoltare în deceniile doi și patru ale secolului al XIX-lea pentru ca apoi să intre în regres. Cea mai puternică lovitură o primesc însă prin înființarea stabilimentelor minate cu puterea aburului. După revoluția din 1848 morăritul este una din primele ramuri în care procesul de industrializare se manifestă din plin. Din cele 33 de mori cu abur existente în 1863³⁰ în România, cele mai importante erau în București.

²⁴ *Ibidem*, XII/3.

²⁵ *Idem*, Dosare mănăstirești, Mănăstirea Radu Vodă, dos. 31/1834, Logoteția pricinilor bisericesti, dos. 8828, 8829/1834.

²⁶ Logoteția pricinilor bisericesti, dos. 8828/1834, f. 111—112, Ms. 271, f. 113 v. (98) vezi și I. Cujocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, (1800—1850)* vol. II, București, 1936, vol. II, pp. 359—360.

²⁷ *Arv. stat.*, București, Mănăstirea Stavropoleos, XXXI/18.

²⁸ *Idem*, Ms. 272, f. 29, (70).

²⁹ *Idem*, Mănăstirea Sf. Spiridon Vechi, XIX/55, Mănăstirea Mihai Vodă, XXIII/12, 17, 56, 64, 66, 68, 73, dosare mănăstirești, Mănăstirea Cotroceni, dos. 141/1844.

³⁰ *Istoria orașului București*, Buc. 1963, vol. I, p. 272.

Printre acestea se remarcă morile Assan, N. T. Olmazu, Stancovici ș. a.³⁴. Morile cu cai rămân însă apanajul ultimelor decenii ale feudalismului la București.

Les moulins à chevaux de Bucarest dans le XIX-ème siècle

RÉSUMÉ

La communication présente se propose qu'en base des sources d'archive de traiter un aspect du développement économique de Bucarest à la fin de l'époque féodale, à savoir l'évolution des moulins à chevaux.

Les informations fournies par les documents nous montrent que l'apparition des moulins à chevaux a été imposée par certaines nécessités liées au développement démographique de la ville et du fait que les moulins à eau étaient assez rudimentaires et ne pouvaient pas assurer la quantité de farine nécessaire à la population de la capitale.

Ces installations ont connu un grand développement entre les décennies 2 et 4 du XIX-ème siècle.

Le progrès le plus fort est enregistré au milieu du XIX-ème siècle lorsqu'on a fondé les établissements mis en marche par la force des vapeurs.

³⁴ Alex. Cebuc, *Aspecte ale dezvoltării instalațiilor de morărit pe Dâmbovița în sec. XV—XIX*, în *București, Materiale de istorie și muzeografie*, V, M.I.M.B. 1968, vol. V, pp. 249—260.